

УДК 631.11.003.13.(477)

Ірина Ксьонжик

Iryna Ksyonzhuk

СИСТЕМНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПОКАЗНИКІВ ЕФЕКТИВНОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ**SYSTEM DESCRIPTION OF THE PERFORMANCE RATIO OF AGRICULTURAL ENTERPRISES**

Осуществлено обобщение организационной структуры и системной характеристики эффективности деятельности сельскохозяйственных предприятий; определена методика расчета основных показателей эффективности.

Ключевые слова: *эффективность, сельскохозяйственные предприятия, оценка, анализ.*

The generalization of the organizational structure and system description of the performance ratio of agricultural enterprises is done; design procedure of key performance indicators is defined.

Keywords: *efficiency, agricultural enterprises, evaluation, analysis.*

Постановка проблеми. Розвиток сільського господарства на всіх рівнях національної економіки необхідно здійснювати, виходячи із системних (комплексних) позицій, відмовившись від виключно економічних, ринкових, сировинних, екологічних та інших вузько орієнтованих підходів. При цьому соціальне питання посідає важливе місце серед багатьох проблем вдосконалення аграрної сфери діяльності. Але в той же час всі вищеназвані складові мають бути пов'язані з питаннями соціальної трансформації, соціалізованості сільського населення, формування нових ефективних ланок соціальної інфраструктури аграрної економіки.

Ефективність виробництва є найважливішою економічною категорією, що визначає ступінь впливу діяльності суб'єктів господарювання на темпи економічного зростання як регіону, так і держави в цілому.

Аналіз останніх джерел досліджень і публікацій. Значний внесок у вивчення соціально-економічної природи діяльності сільськогосподарських підприємств, в тому числі питань, пов'язаних із забезпеченням їх ефективного функціонування, внесли такі вчені, як В. Г. Андрійчук, І. Г. Кириленко, Є. В. Коробейнікова, О. І. Павлов, Г. М. Підлісецькій, І. І. Топіха, К. І. Якуба та ін.

Разом з тим, при розгляді питань ефективності діяльності сільськогосподарських підприємств переважає оцінка тільки економічної ефективності, заснована на ресурсному або витратному підходах, що не повністю враховує соціально-економічну природу даної системи і рівень її розвитку в даний час. Назріла необхідність у застосуванні системного підходу до аналізу ефективності сільськогосподарської діяльності, класифікації її видів і розробці методики розрахунку.

Формулювання мети статті. Метою здійснення цього дослідження є узагальнення організаційної структури та здійснення системної характеристики ефективності функціонування сільськогосподарських підприємств; визначення методики розрахунку основних показників ефективності їх фінансово-господарської діяльності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Підвищення рівня ефективності виробництва сільськогосподарської продукції є найважливішим завданням, від вирішення якого залежить продовольча безпека України. Виконання його повинно здійснюватися не тільки на державному, але й на регіональному рівнях, де вирішуються питання забезпечення населення продуктами харчування.

Ступінь і якість реалізації соціально-економічних функцій підприємств аграрного сектору, їх конкурентна позиція на ринку, можливості та перспективи розвитку безпосередньо залежать від ефективності функціонування всього АПК.

Переважає більшість економістів-аграрників, які досліджують діяльність сільськогосподарських виробників і її вплив на рівень життя мешканців сільських територій, де розташовуються такі підприємства, вживають термін «соціально-економічна ефективність». Таким чином, вітчизняні вчені, на відміну від зарубіжних, під поняттям «ефективність» об'єднують кілька складових, у першу чергу економічну, соціальну і технологічну, і ми підтримуємо таке твердження, доповнюючи його категорією екологічної ефективності. Пов'язано це з тим, що ефективність виробництва – поняття більш ем-

не, яке містить і соціальний, і технологічний ефект від здійснених витрат [1, с. 89–98]. Тому пропонуємо розглядати процес виробництва в сільському господарстві як складну організаційну структуру, що складається із сукупностей екологічної, технологічної, економічної та соціальної підсистем, кожна з яких характеризується сукупністю елементів. Виходячи з цього, виділимо чотири види ефективності: екологічну, технологічну, економічну і соціальну (рис. 1).

В цілому, ефективність можна визначити як економічну категорію, що відображає співвідношення між одержаними результатами (фінансовими, інвестиційними, виробничими, соціальними, екологічними) і витраченими на їх досягнення ресурсами, причому при вимірюванні ефективності ресурси можуть бути представлені або в повному обсязі за їх первісною (переоціненою) вартістю, або частиною їх вартості у формі виробничих витрат (виробничо спожиті ресурси).

Здійснюючи аналіз структури, наведеної на рис. 1, зазначимо, що екологічну ефективність можна розцінювати як результат системи управління навколишнім середовищем, який вимірюються, і пов'язаний з контролюванням сільськогосподарським підприємством екологічних аспектів, заснованих на його екологічній політиці, а також на цільових і планових екологічних показниках.

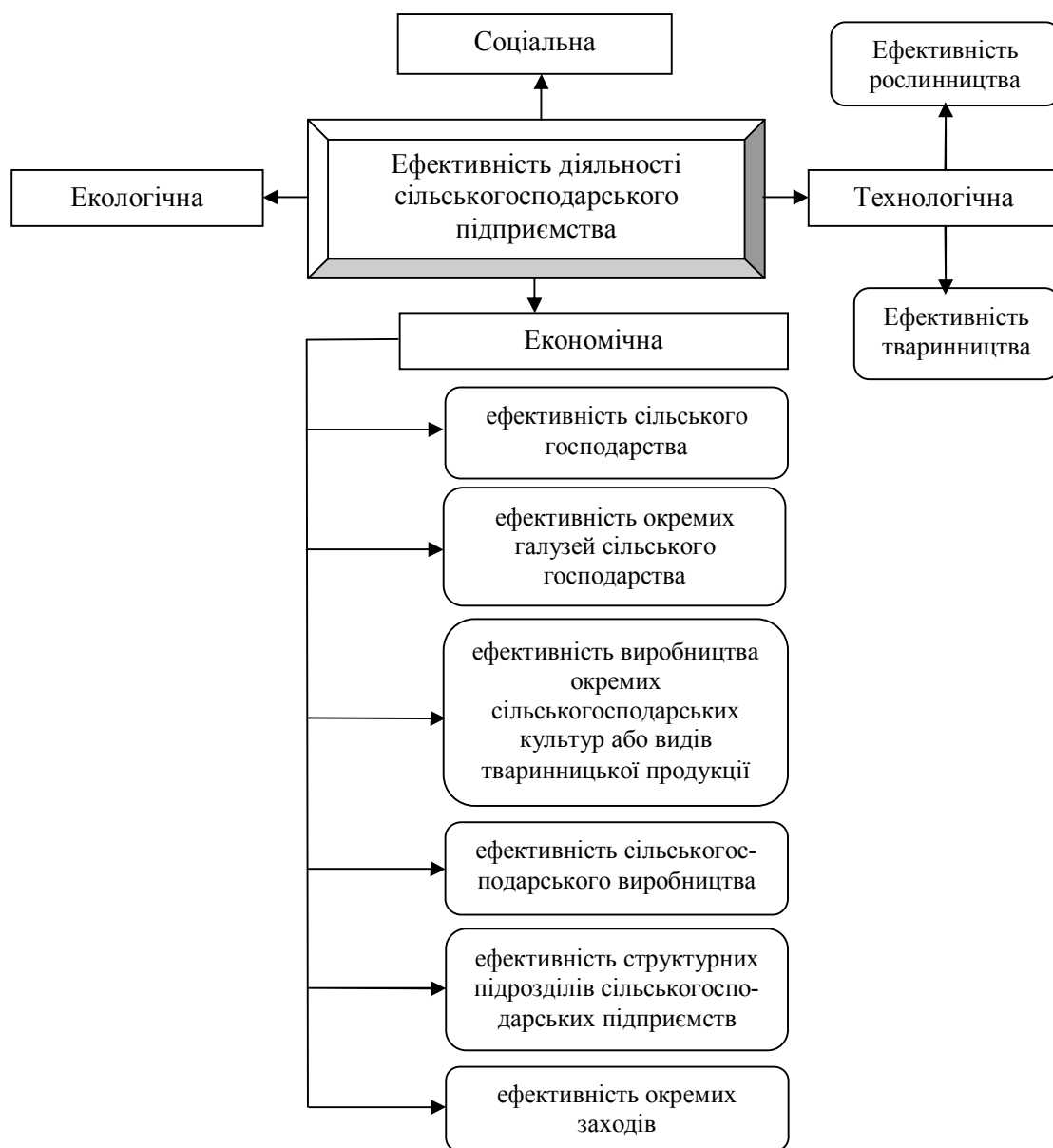

Рис. 1. Організаційна структура ефективності діяльності сільськогосподарського підприємства*

*Авторська розробка

Технологічна ефективність характеризує досягнуту продуктивність живих організмів, які використовуються в сільському господарстві як засоби виробництва. У рослинництві за результат діяльності сільськогосподарських підприємств береться валове виробництво певного виду продукції і цей результат зіставляється з ресурсом – посівною площею культури. За результат діяльності підприємств тваринництва береться вироблена продукція, а за ресурс, з яким зіставляється цей результат, – поголів'я тварин.

Досягнутий рівень ефективності виробництва істотно впливає на економічну ефективність, насамперед через існування постійних витрат, на які, як відомо, виробники в короткостроковому періоді впливати не можуть. Важливо і те, що показники ефективності відображають специфіку і особливості сільського господарства, пов'язані з функціонуванням у цій галузі основного засобу виробництва – землі і живих організмів як засобів виробництва. Вони дозволяють вести порівняльну оцінку результативності виробництва в динаміці і в територіальному аспекті за окремими підприємствами і регіонами [2, с. 68–70].

Економічну ефективність сільськогосподарських підприємств можна розглядати як таке співвідношення між ресурсами і результатами виробництва, при якому отримують вартісні показники ефективності виробництва. При цьому можливі три варіанти вказаного співвідношення:

- 1) ресурси і результати виражені у вартісній формі,
- 2) ресурси – у вартісній, а результати – у натуральній формі,
- 3) ресурси – у натуральній, а результати – у вартісній формі [1, с. 89–98].

Згідно даних, наведених на рис. 1, у сільському господарстві прийнято розрізняти такі види економічної ефективності:

- ефективність сільського господарства як галузі національної економіки;
- ефективність окремих галузей сільського господарства (рослинництво, тваринництво, матеріально-технічне постачання);
- ефективність виробництва окремих сільськогосподарських культур або видів тваринницької продукції (застосовується як на макроекономічному рівні – в масштабах галузі, так і на мікроекономічному – в масштабах підприємства);
- ефективність сільськогосподарського виробництва підприємств;
- ефективність структурних підрозділів сільськогосподарських підприємств (як виділених, так і не виділених на окремий баланс);
- ефективність окремих заходів – технічних, організаційних і організаційно-технічних.

Вимірну систему економічної ефективності сільськогосподарського виробництва доцільно будувати так, щоб вона була здатна повністю розкривати дві взаємопов'язані і взаємодоповнюючі результативні сторони діяльності аграрних підприємств: раціональність використання ними землі через показники загального ефекту, приведені до одиниці площі сільськогосподарських угідь, і економічність виробництва, показники якої розкривали б, якою ціною одержано цей ефект. З огляду на сказане, для оцінки ефективності діяльності аграрних підприємств слід широко використовувати показники ефективності використання авансованого капіталу, показники собівартості продукції і продуктивності праці, фондівддачі виробничих фондів [3, с. 117–126].

Однак для всебічної оцінки ефективності виробництва і поглибленого аналізу необхідно також широко використовувати традиційні показники рентабельності. У них акумулюється вплив усіх чинників: природних, економічних і організаційно-господарських. Разом з тим, на них істотно відбивається дія зовнішнього середовища, насамперед тих його ділянок, на які аграрні підприємства не мають жодного впливу.

Соціальна ефективність являє собою поняття, що відображає поліпшення соціальних умов життя людей (покращення умов праці і побуту, поліпшення зовнішнього середовища, підвищення рівня зайнятості і безпеки життя, скорочення тривалості робочого тижня без зменшення заробітної плати, ліквідація важкої фізичної праці і т.д.). Соціальну ефективність можна розцінювати як певну похідну від економічної ефективності [4, с. 158–163].

Для комплексної оцінки ефективності сільського підприємництва, і, в першу чергу, соціально-економічної, пропонуємо використовувати методику, яка містить систему показників адаптованих до підприємницьких структур сільських територій. Наведена нижче система (табл. 1) дозволить здійснити узагальнюючий комплексний аналіз ефективності діяльності сільськогосподарського підприємства.

Залежно від форми власності, виду діяльності, розмірів аграрного підприємства, його підпорядкованості, запропоновані у табл. 1 показники при розрахунку загального ефекту можуть змінюватись, але для більш детального висвітлення результатів фінансово-господарської діяльності та здійснення

подальшого скрупульозного аналізу з метою прийняття управлінських рішень керівниками і власниками сільськогосподарського підприємства необхідно використовувати їх у повній мірі.

Необхідно також зазначити, що залежно від того, що ставиться за мету – розрахунок первинної ефективності або завершальної комплексної соціально-економічної – також будуть застосовуватись різні показники.

Враховуючи необхідність поєднання економічних і екологічних інтересів підприємств, первинну ефективність слід виражати у вигляді приросту продукції, випущеної без порушення екологічних норм.

Завершальна ефективність виражається у підвищенні рівня життя населення, ефективності виробництва. При цьому економічні результати проявляються як приріст чистого прибутку, зниження витрат сировини і матеріальних ресурсів, економія витрат у невиробничій сфері.

Таблиця 1

**Показники комплексної оцінки ефективності діяльності
сільськогосподарського підприємства***

Вид ефективності аграрного підприємства	Показник ефективності	Методика розрахунку	Характеристика умовних позначень
1	2	3	4
Екологічна	Результат природоохоронних витрат	$R_{пв} = \Delta Y + Д$	ΔY – величина річного економічного збитку від забруднення середовища, якого вдалося уникнути; $Д$ – річний приріст доходу від поліпшення виробничих результатів.
	Абсолютна економічна ефективність капітальних вкладень в природоохоронні заходи	$E_k = (E_p - C) / K$	E_p – річний економічний ефект від впровадження природоохоронного заходу; C – річні витрати, необхідні для утримання та обслуговування природоохоронних об'єктів; K – величина капітальних вкладень.
	Порівняльна (відносна) економічна ефективність природоохоронних витрат	$C + E_n * K \rightarrow \min$	C – поточні витрати; K – капітальні вкладення, що визначили ефект; E_n – норматив ефективності капітальних вкладень.
Технологічна	Врожайність культур з одиниці посівної площі	$V_k = K_{рп} / П$	$K_{рп}$ – кількість продукції рослинництва, ц; $П$ – одиниця площі, з якої отримано продукцію, га.
	Якість рослинницької продукції	$Y_p = (B_v * V_k) * K_{вор}$	B_v – біологічний вихід (цукру, олії, білка і т.д.) на гектар посівної площі; V_k – врожайність культури з гектара; $K_{вор}$ – відсоток вмісту відповідної органічної речовини (коефіцієнт).
	Продуктивність		- надій молока на одну корову; - вихід приплоду на 100 корів основного стада; - середньодобовий приріст живої маси молодняку тварин і тварин на відгодівлі.
	Якість тваринницької продукції		- вміст білка і жиру в молоці; - вгодованість тварин; - середньодобовий приріст живої маси; - вихід ділового приплоду на свиноматку; - виробництво живої маси свиней за рік у розрахунку на одну свиноматку.

Продовження табл. 1

1	2	3	4
Економічна	Рентабельність діяльності	$R_d = (Пч/СД) * 100\%$	Пч – чистий прибуток, грн.; СД – сукупний дохід від реалізації продукції, грн.
	Рентабельність активів	$R_a = (Пч/ОФср.+ОКср.) * 100\%$	Пч – чистий прибуток, грн.; ОФср. – середньорічна вартість основних фондів, грн.; ОКср. – середньорічна вартість оборотних коштів, грн.
	Рентабельність власного капіталу	$R_{вк} = (Пч/ВКср.) * 100\%$	ВКср. – середньорічна вартість власного капіталу, грн.
	Рентабельність трудових ресурсів	$R_{тр} = (Пч/ФОП) * 100\%$	ФОП – витрати на оплату праці, грн.
	Рентабельність інвестицій	$R_i = (Пч / I) * 100\%$	I – сума інвестицій, грн.
	Коефіцієнт абсолютної ліквідності	$K_{абс} = (ГК+КФВ) / КЗ$	ГК – грошові кошти, грн.; КФВ – короткострокові фінансові вкладення, грн.; КЗ – короткострокові зобов'язання, грн.
Соціальна	Коефіцієнт зростання кількості робочих місць	$K_{зрм} = (РМб/РМз) * 100\%$	РМб – кількість робочих місць в базисному періоді; РМз – кількість робочих місць в звітному періоді.
	Питома вага прибутку, направлено на соціальні заходи, в загальній масі чистого прибутку	$ПВ = (Псз/Пзм) * 100\%$	Псз – прибуток, направлений на соц.заходи, тис. грн.; Пзм – загальний прибуток, тис. грн.
	Продуктивність праці	$ПТ = ВП / Ч$	ВП – валова продукція АПК, млн. грн.; Ч – середньоспискова чисельність працівників сфери агробізнесу, тис. осіб.
	Частка приросту валової продукції агропромислового комплексу в прирості валового регіонального продукту	$Ч = (\Delta ВП_{АПК} / \Delta ВП) * 100\%$	$\Delta ВП_{АПК}$ – абсолютний приріст валової продукції АПК, млн. грн.; $\Delta ВП$ – абсолютний приріст валового регіонального продукту, грн.
	Темп зростання заробітної плати в сільському господарстві	$ЗП = (ЗПбп / ЗПзп) * 100\%$	ЗПбп – середньомісячна величина заробітної плати в АПК в базисному періоді, грн.; ЗПзп – середньомісячна величина заробітної плати в АПК в звітному періоді, грн.
	Темп зростання заробітної плати в АПК до темпів зростання заробітної плати в регіоні	$T = (ЗП / ЗПр) \cdot 100\%$	ЗПр – темп зростання заробітної плати в регіоні, грн.
Частка зайнятих у АПК в загальній чисельності зайнятого населення	$H = (З_{АПК} / Зр) * 100\%$	$Z_{АПК}$ – чисельність зайнятих у сфері сільського господарства, тис. осіб; Зр – чисельність зайнятих в регіоні, тис. осіб.	
Коефіцієнт відношення середньомісячної заробітної плати в АПК з величиною прожиткового мінімуму	$K_{в} = (ЗПср / ПМ) * 100$	ЗПср – середньомісячна величина заробітної плати в АПК, грн.; ПМ – прожитковий мінімум, грн.	

*Побудовано автором з використанням [5, 6, с. 123–128].

Висновки і перспективи подальших розвідок. Враховуючи вищенаведене, необхідно зауважити, що вирішення проблеми підвищення ефективності діяльності сільськогосподарських підприємств тісно пов'язано з удосконаленням самого механізму господарювання суб'єктів підприємницької діяльності. За таких умов покращення стану будь-якого елемента організаційної структури ефективності призводить до поліпшення якісних характеристик усіх інших складових. Таким чином, власникам і управлінському персоналу суб'єктів аграрного господарювання необхідно здійснювати заходи щодо підвищення якості функціонування підприємств і в екологічному, і в економічному, і в технологічному, і в соціальному напрямках одночасно.

Список використаної літератури

1. Андрійчук В. Г. Надконцентрація агропромислового виробництва і земельних ресурсів у суб'єктів господарювання та оцінка їх наслідків / В. Г. Андрійчук // Стенограма XI річних зборів Всеукр. конгр. вчених економістів-аграрників. – К. : ННЦ «ІАЕ», 2009. – С. 89–98.
2. Кириленко І. Г. Напрями підвищення конкурентоспроможності вітчизняного сільськогосподарського виробництва / І. Г. Кириленко // Економіка АПК. – 2005. – № 10 (132). – С. 68–70.
3. Павлов О. І. Сталій розвиток сільських територій України: зміст та критерії оцінювання / О. І. Павлов // Вісн. ХНАУ. – 2009. – № 13. – С. 117–126.
4. Підлісецький Г. М. Економічні проблеми відтворення основного капіталу аграрного сектору / Г. М. Підлісецький // Матеріали IX річних зборів Всеукр. конгр. вчених економістів-аграрників. – К. : ННЦ «ІАЕ», 2007. – С. 158–163.
5. Экология и экономика природопользования: практикум / А. М. Кабушко, Т. Д. Макарецькая. – Мн. : Акад. упр. при Президенте Респ. Беларусь, 2008. – 107 с.
6. Коробейникова Е. В. Экономические проблемы регионов и отраслевых комплексов / Е. В. Коробейникова // Проблемы современной экономики. – 2009. – № 4 (32). – С. 123–128.

Стаття надійшла до редакції 15.03.2013.

Відомості про автора

І. В. Ксьонжик, кандидат економічних наук, доцент, Миколаївський національний аграрний університет.